

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Rasos šventė – senųjų vardų magija

Vasara derlinga ne tik įvairiomis miško ir lauko gėrybėmis. Derlinga ji ir vardais – ko vertos vien Joninės, o ir vėliau einančios Petrinės ir Povilinės, Šv.Ona, šv. Rokas ir daugybė kitų šventųjų vardų, sutraukiančių jei ne į ištisus atlaidus, tai bent į giminės šventę... Tas vardų derlius turbūt grindžiamas vasaros gėrybių gausa, metu, kai viskas auga ir žydi, mezga vaisius, kai žmogus juste junta, kad ir jis pats, ir jo vardas yra išaugęs kaip daigas iš žydinčios vasaros gelmės.

Galbūt todėl taip įprasta ir natūralu šalia šventojo vardo – liudijančio, kad žmogus yra Dievo kūrinys – minėti ir kitus, kurie primena, kad esame ir gamtos dalis, sukurti iš tos pačios medžiagos, kaip žiedų pūgos apsiausta sodoobelis, ryto rasoje besimaudanti mėlynoji zylė ar prie tvoros auganti laukinė cikorija. Todėl Joninės mums yra ir Rasos šventė (koks gražus pavadinimas, išskleidžiantis visą senosios mūsų kultūros paradigimą, kad ir liaudies dainų, kuriose rasa kelia žolę – labai svarbi ir talpi žodžio „kelti“ reikšmė). Todėl ir Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų diena – Žolinė, kai bažnyčioje pašventinami žolynai, ir Mergelė Marija šypsosi, apsupta nuostabiausių gėlių ir žolių, savo karpytais lapeliais ir kvepiančiais vainiklapiais plazdančių aplink it gyvas paveikslo rėmas. Todėl ir per Kūčias po staltiese tiesiamas šienas – buvusios vasaros prisiminimas, Mergelės portreto dalelytė, atgyjančios gamtos simbolis. Todėl ir lietuvių moterų senieji vardai glaudžiai susiję su vasaros gėrybėmis ir gamtos paslaptینگumu – Rūta, Mėta, Ramunė, Lelija, Rožė, Rasa, Žemyna...

To gilaus paslaptینگumo nederėtų pamiršti ir atsisakyti – nei dėl modernumo, nei dėl šiuolaikiškumo, nei dėl laiką lenkiančių technologijų, nes ateina diena, kai laikas jas visgi ima ir aplenkia, ir modernusis žmogus lieka išsigandęs ir vienas. Nereikėtų šios gamtos paslapties ir mitologizuoti ar paversti jos, tarkim, suvenyrine pagonybe, kur viskas labai gražu ir sterilu. Galbūt tiesiog reikėtų bandyti įsivaizduoti, metaforizuoti, nešti šitą senąją kultūrinę atmintį toliau, išmintingai, kantriai, kaip gyvą išsibarsčiusių po pasaulį lietuvių jungtį. Kad kiekvienas ir kiekviena atgytų, pašauktas Ryčio ar Rasos vardu – juk ryte žolė kelia rasą, rasa kelia žolę, ryte viskas atbunda. Kad Rasos šventė viliotų ne tik paslaptingu paparčio žiedu, kurio niekas neranda, bet šiuo atveju tai simboliška, nes svarbiausia – ne rasti, o ieškoti, tačiau ir tuo gyvybės vandenių, kurį simbolizuoja senasis šventės pavadinimas.

Senosios istorinės tautos savo kultūroje šią paslapties ir racionalumo, o kitaip tarus – senosios ikikrikščioniškos, mitologinės ir krikščioniškos kultūros dermę – yra pasiekusios, manyčiau, kad esame tai pasiekę ir mes, nes irgi galime vadintis sena istorine tauta. Svarbiausia tą dermę išlaikyti, suvokiant, kad mitologinė kultūra yra ne kultūrinė priešprieša, o tam tikros istorinės ir kultūrinės atminties tarpsnis, kurį ištrynus ar paneigus, netektume nemažo nacionalinės savasties diskurso.

Taigi Rasos šventė tegu kuo ilgiau išlaiko savo senąją archajišką vardą šalia oficialiojo – Joninių. Tas vardas man kaip debesies, kuris, pašauktas vardu, nusileidžia ir tampa ežeru. Ir nors sunku dabar būtų rasti žmogų, kuris atspėtų ežero vardą, o ežeras jo paklaustų ir nusileistų, visgi prisiminti senuosius vardus reikėtų. Tam mums ir duota kultūrinė atmintis.

Jonas Benamis

Astridos Petraitytės nuotr.

*Eisiu dangaus virš rugių,
slenksčio medinės teisybės,
eisiu nuovargio smėlio
kojų sąnariuose.*

*Eisiu – maldausiu pažeminimo,
alkio prašysiu –
lyg paskutinės malonės.*

*Eisiu akių su dangum –
viršum vieškelį,
eisiu ir eisiu – kiekvieno
prašydamas vardo.*

Marcelijus Martinaitis

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Jonas Benamis. Rasos šventė – senųjų vardų magija • **2-as psl. Renata Šerelytė.** Susigražinti vietą erdvėlaikyje • **3-as psl. Egidijus Aleksandravičius.** Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija. Ištrauka iš Pratarinės* **4-as psl. Aldona Žemaitytė.** Žmogaus, vandens ir augalijos draugystė • **5-psl. Sigitas Geda.** Vasara • **6-as psl. L. Vasiliauskaitė-Rožukienė.** Legendomis apipinta Betygala • **7-as psl. Romualdas Granauskas.** Elena. Novelė / **Renata Šerelytė.** Gelbstintys žmogiškumą šventieji • **8-as psl. Kultūros kronika**

Kitame numeryje:

LTSC 30-metis • Nemakščiai: jo jomarkai ir raganos • Ona Šulaitienė. Antanas Strazdas

Susigrąžinti vietą erdvėlaikyje

Renata Šerelytė

Birželio 13 d. Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje įvyko Egidijaus Aleksandravičiaus knygos „Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija“ (leidykla „Versus aureus“) pristatymas. Prieš knygos pristatymą Lituanikos skyriuje susirinkę svečiai buvo supažindinti su VDU Lietuvių Išeivijos instituto išleistomis knygomis: 4 aukšto fojė atidaryta instituto leidinių paroda. Žodį tarė ir VDU Išeivijos instituto vadovas, VDU Lietuvių istorijos profesorius Egidijus Aleksandravičius, pasidžiaugęs per dvidešimtį metų instituto nuveiktais darbais ir puikiais bendradarbiais, kurie itin palaikė ir naujausios profesorius knygos parašymo idėją.

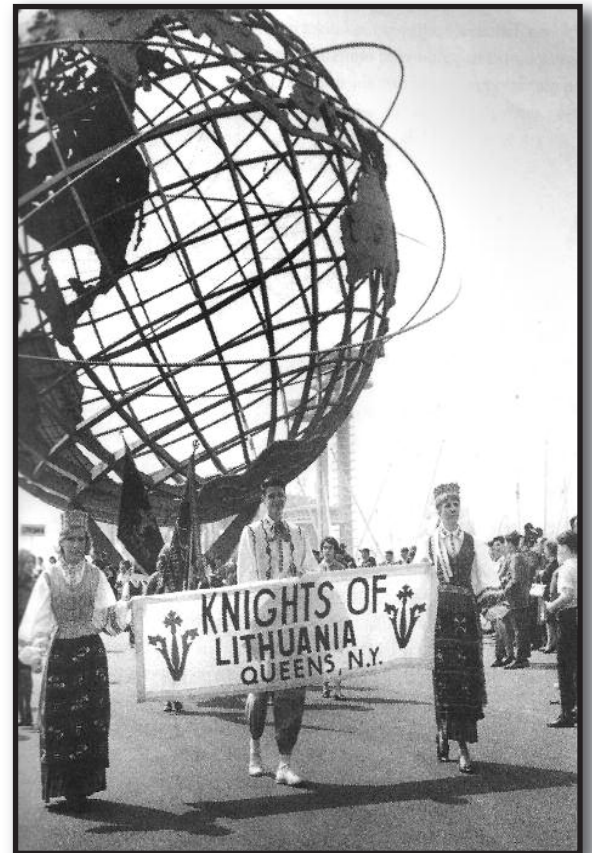
Nedidelėje ir jaukioje 7 aukšto posėdžių salėje buvo susirinkta įvertinti ir aptarti naujausią Egidijaus Aleksandravičiaus knygą, kurią vakaro moderatorius Darius Kuolys pavadino labai ambicinga, daugiasluoksne knyga, rekonstruojančia lietuvių pasakojimą apie save. Ši knyga – ir tam tikras iššūkis, – teigė moderatorius. – Ar jis pavyko?

Vakaro diskusiją pradėjęs istorikas Alfonsas Eidintas pabrėžė, kad naujoje profesorius E. Aleksandravičiaus knygoje nėra kokio nors metodo ar istorijos sluoksnio apribojimo, ribų nubrėžimo, kad stengtasi aprėpti sunkiai aprėpiamus dalykus. Ne tik istorines epochas, valstybes ir valdžias, bet ir diasporos spaudą, kolektyvus, paminklus, paliktus žodinius pasakojimus, nes emigracija yra itin plati sąvoka, apimanti ir pavienius atvejus, ir masinę emigraciją.

Darius Kuolys paminėjo savitą knygos pasakotojo figūrą: kalbama iš egzistenciškai suinteresuoto XX amžiaus lietuvių pozicijos, ir ši pozicija išskiria E. Aleksandravičių iš kitų istorikų bendruomenės. Profesorius mėgina kalbėti kaip literatas ir plėtoja eseistinę prozą.

Istorikas Mindaugas Tamošaitis suabejojo knygos paantrašte – kodėl parašyta „lietuvių pasaulio istorija“, o ne „pasaulio lietuvių istorija“?.. Jei tokia paantraštė pasirinkta sąmoningai – vadinasi, ir knygos koncepcija yra pasirinkta sąmoningai, ji visai kitokia, į emigraciją čia nežiūrima neigiamai, o stengiamasi suvokti, kas gi yra lietuvių diaspora kaip savitas pasaulis, ir ne nuo XIX a. II pusės, kada, kaip manoma, prasidėjo lietuvių emigracija, o nuo kur kas senesnių laikų. Apskritai ši knyga – pirmas tokio pobūdžio leidinys, ir jis nuteikia labai viltinškai, gal kada atsiras ir akademinė diasporos istorija.

Istorikė Vitalija Stravinskienė kaip XX amžiaus tyrinėtoja paminėjo, kad knygoje daug vietos užima XX a. istorijos problemos, o viena iš didžiausių – emigracijos mastai, išaugę būtent šiame amžiuje. Labai svarbi problema – kad didesnis dėmesys skiriamas Vakarų kraštų emigrantų bendruomenėms, o reikėtų atkreipti dėmesį ir į lietuvių Rytų kraštuose, tarkim, Rusijoje, kurioje gyvena kelios kartos po represijų, trėmimų, mobilizacijų ir kitų istorinių pervartų atsidūrusių lietuvių. Reikėtų ir aktyvios diskusijos su akademinė bendruomene: kaip rasti lietuvių tose migracijose, kurios mums atrodo svetimos? Ar ten galime rasti lietuviybės pėdsakų? Gal reikėtų žvelgti plačiau ir kitaip įvertinti mūsų suvokimą apie emigraciją – ne vienpusiškai, o per lietuvių-lenkų, lietuvių-žydų santykių prizmę, gal reikėtų daugiau dėmesio skirti mažoms Va-

Lietuvos vyčiai Pasaulinės parodos atidarymo šventėje, 1939

karų kraštų – Belgijos, Italijos ir pan. – bendruomenėms ir jų specifikai? Tokia sintezė labai reikalinga akademinėi bendruomenei, jaunimui, studentams ir moksleiviams, kad keistųsi požiūris į mūsų emigraciją.

Darius Kuolys mandagiai paprieštaravo Vitalijai Stravinskienei – reikalinga ne sintezė, o intelektualinė provokacija, polemika su štapais ir vaizdiniais. Aleksandravičiaus knygoje vaizdžiai atsiskleidžia lietuvių istorinės vaizduotės spalvingumas; autorius emigraciją sieja su XIII amžiumi, su mūsų kunigaikščiais, kurie keliavo po visą pasaulį (Radvila *Panie Kochanku*, Radvila Našlaitėlis). Ši knyga – tai intelektualinė drąsa ir sugebėjimas jungti šiuolaikinės valstybės iššūkius su pačiais seniausiais tautos istorijos dalykais. Į tokią knygą negalima nereaguoti – tiesiog būtina, kad reakcijų būtų kuo daugiau, kad reaguotų bendruomenė.

Profesorius Antanas Kulakauskas, prisidėjęs prie šios knygos atsiradimo ir kukliai pasivadinęs „pribuvėju“, teigė, kad tokia reakcija bus – na, gal ne taip greitai, kaip norėtume, bet po 10–20 metų tai tikrai. Šios knygos pasirodymas – tai ne tik posūkis istoriografijoje, kiek suvokimas, kam gi pagaliau reikalinga nacionalinė istorija. A. Kulakauskas paminėjo, kad tarp šiuolaikinių istorikų E. Aleksandravičius esąs savotiškas disidentas, jo laikysena – iš XIX amžiaus ir artima S. Daukantui ir J. Basanavičiui, kad profesorius nesižavi scientistine istorija. O nesižavi todėl, kad mano, jog tauta kuria pati save ir nebūtinai iš žinojimo dalykų, veikiau – iš tikėjimo. Ši knyga su Daukanto misija parašyta: kurdama diasporinės tautos naratyvą nuo seniausių laikų iki šiuolaikinių, ji skirta tam, kad atkreiptų dėmesį į diasporinę tautą, kuri yra sociologinė tikrovė. Šioje erdvėje – ir lietuvių, ir kitų etninių tautybių žmonės, kuriuos sieja santykiai su lietuviais kaip su diasporine tauta. Baigdamas kalbėti, profesorius viltingai pridūrė, kad ši knyga negali sustabdyti emigracijos, tačiau gal bent politikai paskaitys ir ką nors supras.

Salėje nuaidėjo balsas: „Neskaitys, kur tau“, o berods Darius Kuolys pasakė, kad tada bent diplomatai galėtų šią knygą paskaityti, nes turi daugiau laiko. Kadangi ir tuo buvo mandagiai suabejota, Dariui Kuoliui neliko nieko kito, kaip vėl moderuoti vakaro pokalbį ir atskleisti atvirą ir pagarbų knygos pasakotojo santykį su individualiais – profesorius nenaudoja kovingojo naratyvo modelio ir „nespardo Šapokos ir Daukanto“, o kuria laisvo žmogaus pasakojimą apie laisvą žmonių visuomenę. Tai labai reikšminga, nes nuo pasakojimo strategijos priklausoma, ar pasakojimas slopins mąstymo laisvę, ar ją plėtos ir kurs bendruomenės istoriją. Kadangi E. Aleksandravičiaus pasakojimas yra būtent kuriantysis, tokiu būdu autorius neretai polemizuoja su nemaža dalimi viešosios erdvės kalbėtojų, kurie tebenaudoja kovingąjį naratyvą.

Pirma iš dešinės – Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Lituanikos skyriaus vedėja Jolanta Budriūnienė, ketvirtas – profesorius Egidijus Aleksandravičius, penktas – M. Mažvydo bibliotekos direktorius dr. Renaldas Gudauskas, šeštasis – profesorius Antanas Kulakauskas

VDU Lietuvių Išeivijos instituto leidinių parodos atidarymo akimirka. Centre – profesorius Bronius Vaškelis
Petro Mendeikos nuotr.

Nukelta į 3 psl.

Atkelta iš 2 psl.

Galčiausiai žodis buvo suteiktas knygos autoriui, kuris pirmiausia pakomentavo, kas gi yra karklo diegas ir kaip šis pavadinimas atsirado (nieko bendro su diegliais, kaip manė Darius Kuolys). O atsirado jis pačioje rašymo pabaigoje. Pačioje pradžioje iš viso galvota, kad žmogus, sugalvojęs parašyti tokią knygą – trenktas, tačiau kadangi institute tokių „trenktų“ žmonių, palaikiusių idėją, buvo ne vienas, ji ir išsirutuliojo į tai, ką šiandien matome. Profesorius pabrėžė norėjęs eiti tolyn nuo disciplinuotų kategorijų, kurios yra ne kas kita, kaip gyvo kūno atkirtimas ir numarinimas. Norėjęs išvengti daugelio žodžių, tokių kaip „išėivija“, „tremtys“, „diaspora“, „emigracija“, daugelio nefunkcionalių terminų. Kodėl to norėjęs – ogi todėl, kad pasaulis daugiau metaforizuotas, negu funkcionalus. Metaforizuota vaizduotė padėtų mums išvengti vienas kitų atskyrimo, atsiskyrimo, pagiežos ir kaltės jausmo. Ji padėtų mums susivokti ir suprasti, kad gyvename tikrovėje ir pasakotume tai, ką gyvename, o ne kažkokią kitą tikrovę. Kad esame skirtingi ir duok Dieve, kad tų skirtumų būtų daugiau – būtume įdomesni.

O kas įkvėpė parašyti šią knygą, kas buvo motytojai, autoritetai?.. Jų, prisipažino profesorius, būta ne vieno. Paminėjo A. E. Senną ir jo žodžius apie tariamą objektyvumą. Kuriam galui reikalingas tas tariamas objektyvumas, kai kiekvienas tekstas – tai pasiūlymas žvilgtelėti į istoriją, o ne parašyti Bibliją. „Aš noriu būti atviras ir sąžiningas“, – šiuos žodžius knygos autorius taikė ir sau.

Kitas autoritetas – Vytautas Kavolis, jo klausimas, kas nutinka, kai yra ne tik išvietinti, bet ir išlaikinti žmonės? Reikia grąžinti jiems vietą laike, kiekvienam išvažiavusiam.

Svarbu pasakyti, parašyti ir tai, kaip žmonės, kurie pasauly gyveno gerokai anksčiau nei mes, įsivaizdavo, kaip viskas vyko ir buvo anksčiau prieš juos.

Profesorius kaip autoritetą paminėjo ir T. Snyderį bei jo knygas, tai, kad istorijoje negalima operuoti statistiniais vienetais: koks skirtumas, kiek buvo Holodomoro aukų, šeši ar aštuoni milijonai, čia svarbus yra vienas, vienetas. Deja, teigė profesorius, priimta manyti kitaip, nes mes esame objektyviųjų dėsnių išprotinti.

Darius Kuolys karštai šiam profesoriaus teiginiui pritarė, pabrėždamas, kad jau laikas mums baigti tęsti Jekaterinos II dvare sukurta istorinį pasakojimą, kad Rusija – ne emigracijos erdvė, o „didžioji tėvynė“, nors tai ir paneigtų lietuvių pabėgėlių reemigracijos srautas iš Rusijos po Pirmojo pasaulinio karo. Buvo prisimintas ir Juozas Kazickas, ir Čiornaą Padina, kurioje jis praleido vaikystę. Šito užmiršti – kaip skaudžios emigracijos patirties – irgi nereikia. Nereikia ir plėtoti mito, kad lietuviai – sėslī tauta. Normali mes tauta, o ne jokia sėslī, – netgi pyktelejo profesorius, tokį klausimą išgirdęs, – paprasčiausiai sovietmečiu žmonės buvo dirbtinai pririšti prie žemės ir įbaudžiavinti, kolūkiai buvo tokie pat lageriai, kaip ir Sibire, niekur tu nuo jų negalėjai atsiplėšti. O jeigu šiandien dar pasitaiko liguisto prisirišimo prie žemės – tai veikiau ne meilės, o postkolonializmo požymis, baudžiauninko sindromas.

Vakaro pabaigoje, baigdamas atsakinėti į klausimus, profesorius paminėjo sąvoką „išsibarstymas“ – anot jo, tai kur kas tikslesnė sąvoka dabartinei lietuvių tautos padėčiai apibūdinti, nei „išėivija“, „diaspora“, „emigracija“. Visus mus, išsibarsčiusius po pasaulį, turėtų jungti bendras atminties erdvėlaikis, todėl toks svarbus yra atminties pernešimas.

Ir jau visai užskliausdamas vakarą, moderatorius Darius Kuolys pabrėžė, kad knyga svarbi ir reikšminga, aktuali ir savita tuo, kad autorius kaip istorikas aktualizuoja kitus herojus (Tadą Kosciuską, pavyzdžiui, kurio kiti istorikai „nemato“), rekonstruoja pasakojimą, daro jį spalvingesnį, nestandartinį, atskleidžia istorinio naratyvo galimybes. Ši knyga nužymi daug ėjimo kryptį, ir dabar belieka tik laukti, kas išdrįs, kas sugebės tuo keliu eiti toliau.

Kadangi ši viltis buvo sutikta pagarbia tyła, moderatorius išreiškė viltį, kad galbūt ir pats knygos autorius dar neapsiribos šia knyga ir parašys antrąjį jos tomą.

Na, o kol antrasis tomas dar neparašytas, vakaro dalyviai išsiriškiavo prie stalo, kad autorius maloniai pasirašytų ant pirmojo. □

Karklo diegas: Lietuvių pasaulio istorija

Egidijus Aleksandravičius

Ištrauka iš PRATARMĖS

Kai Alfonsas Eidintas rašė savo knygą „Lietuvių kolumbai“, dar niekas negalėjo įtarti, kad po kelių dešimtmečių kitas istorikas kitoje pasaulio dalyje ir kita – ne lietuvių – kalba ims ir papasakos savo fantastišką versiją apie galimą jogailaitišką Kristupo Kolumbo kilmę. Tai padaręs amerikietis Manuel da Silva Rosa savo knygoje „Colon. La Historia Nunca Cintada“ (2010) iškelia didžiojo jūreivio ir atradėjo kilmę iš Jogailos sūnaus Vladislavo Varniečio, kuris neva 1444 metais liko gyvas Lenkijos kariuomenės tragiškai pralaimėtame Varnos mūšyje su turkais. Autorius savo aiškinimu dar labiau išplečia Kolumbo „pasisavinimo“ ribas, lenkišką – lietuvišką šaknį įterpdamas tarp jau seniai žinomų ispanų, portugalų, žydų, škotų, graikų ir italų, kurie pastaruoju metu bene sėkmingiausiai grynė savąją idėją.

Galima šią istoriografinę aplinkybę vertinti kaip eilinį kuriozą, jų yra pakankami gausu šiądieninėje humanistikoje. Tačiau gundo pati simbolinė šios legendos prasmė: lietuviai, kaip ir daugelis kitų – didelių ir mažų, garsių ir beveik pamirštų, istorinių ir naujai atsirandančių – tautų, yra amžinojo tautų kraustymosi istorijos veikėjai. Viskas, kas susiję su pasaulio tautų judrumu, liečia ir mus, lietuvius. Visiškai nesigilinant į mokslines Manuel da Silva Rosa veikalo savybes, o tik priimant jo pasakojimą kaip eventualų praeities aiškinimą, gal net naujai atsirandančią legendą, reikia priimti iš jo kylantį vaizdinį, naują arba naujai nušviestą istorinį herojų, kaip lietuvių pasaulio ikoną. Lietuvių, šiandien įsijaučiančių į labiausiai migruojančios Europos Sąjungos tautos vaidmenį, tapatybei ir kintančiai kolektyvinei atminčiai šis istoriografinis faktas gali rodytis it žavi ir funkcionali metafora, gundanti orientuoti savo tapatumo kompasą į reikiamas pasaulio ir istorijos erdves. Diasporinei tautai, kokia galime pavadinti lietuvius, išsibarsčiusiai po plačius pasaulio plotus, gali visai būti priimtinas posakis: „Visi mes esame Kolumbo vaikai... Ne tik Adomo ir Ievos anūikai...“

Dabartinis lietuvių išsisklaidymas po pasaulį jau keliolika metų krečia išdaigas mūsų tapatybei. Tie, kurie vienpusiškai neigiamai žiūri į patį emigracijos procesą ir per daug sau nekvaršina galvos dėl to, kas darosi ir dar ateityje darysis su tais jau emigravusiais, diagnozuoja išsivaikščiojimą ir ties ta liūdna nuostata deda tašką. Kiti tyrinėtojai ir vertintojai laikosi lankstesnės ir tolerantiškesnės pozicijos, priimdami, žinoma, be jokio džiaugsmo šiuos laisvės ir globalizacijos iššūkus kaip realybę, kurios pasekmės tūno neaiškumų migloje. Šiandienio lietuvių migravimo nereikia suvokti kaip kažkokio unikalaus posovietinio elgesio požymių. Juk ir XX a. trečiojo dešimtmečio antrojoje pusėje nepriklausomos šalies piliečiai tokiu plačiu srautu kėlėsi laimės ieškoti svetur, kad statistškai (skaiciuojant išvykstančius 10 000 žmonių) lietuviai keliskart lenkė visus kaimynus ir kitas Vakarų Europos tautas. Iki galo niekas nežino visų giluminių šio proceso ypatybių ir negali pasakyti, kuo ir kur viskas baigsis. Bet kurio atveju, lietuvių diasporos ribų ir masės išsiplėtimas ima kelti naujus uždavinius istorijos mokslui ir istorikams.

Per dvidešimt pokoministinės Lietuvos laisvės metų savo gimtąjį kraštą paliko – tikėtina –

kone pusė milijono žmonių iš prieš tai buvusių 3,5 milijono. Taip lietuviai vėl pasidarė labiausiai migruojanti Europos Sąjungos tauta. Tačiau ši tikrovė kažkaip prasilenkia su kultivuojamos, vadovėlinės lietuvių atminties formomis. Tautinio pasakojimo svarbiausias herojus po senovei yra ant Nemuno krantų per amžius tykiai gyvenanti etnolingvistinė, valstietiška, sėslī bendruomenė, kuri (istorijos vadovėliai fragmentiškai primena) turi ir atskilusias išėivijos šakas – be didesnės reikšmės ir istorinio vaidmens.

O jei pažvelgtume kitu kampu kitokiomis akimis ir imtume pastebėti, kad jau šimtmečius esame (kaip ir dauguma kitų istorinių tautų) klajoję, keliavę, kariavę, migravę, apsigyvenę keliuose kontinentuose? Gal pasaulis taps labiau savas, o tautinė stiprybė nebus taip stipriai pririšta išskirtinai prie **trijų milijonų** savame krašte, bet leis ir diasporos lietuviams jaustis bendros šeimos vaikais, kuriuos, visų pirma, vienija didysis istorijos pasakojimas arba kultūrinė atmintis? Gal kas nors pasakys: „Mūsų šiame pasaulyje yra šeši milijonai“? Tik

reikia gebėti atpažinti, surankioti, suprasti, prisiminti ir siekti angliškai, ispaniškai, portugališkai, vokiškai šnekanciuosius lietuvius pasitikti kaip savuosius. Bent jau vaizduotėje. Juk tam tikra prasme kaip tauta esame ir vis labiau daromės bendros atminties bendruomenė, kurią skirtinguose kraštuose stiprina ar silpnina skirtingi dalykai. Ši nuostata tautos saviugdos programoje gali papildyti mūsų išipareigojimą protėvių atminčiai. Mes, lietuviai, pirmiausia turime saugoti savo gimtosios žemės lizdą, tačiau negalime nuodėmingai užsidaryti šioje erdvėje ir užmiršti visus kitus lietuvių pasaulio lietuvius. Juk globalizacijos sraute Lietuva irgi yra tik viena, nors ir svarbiausia, lietuvių pasaulio dalis. Niekad neišsitekusios šiame žemės lopinėlyje tautos pasaulyje turi sutilpti ir viena, ir kita, ir *pažadėtoji žemė*, ir diasporos kontinentai.

Egidijus Aleksandravičius. *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija*. – Vilnius, Versus aureus, 2013. – 630 psl.

Amerikos lietuvių fermerių šeima, Louelis, 1934

Žmogaus, vandenų ir augalijos draugystė

Piotr Ciešla fotografijos

Aldona Žemaitytė

Rašysiu apie žmogų, kuris netikėtai tapo Merkinės draugu. Tiksliau pasakius, Merkinę jis atrado per savo kolegą, merkinišką fotomenininką Algimą Černiauską. Jiedu buvo sutarę, kad vasaros pradžioje varšuvietis Piotras Ciešla (Piotr Ciešla) Dzūkijos nacionalinio parko teritorijoje, Darželių kaime šalia Marcinkonių, organizuos fotografų iš Lenkijos seminarą. Bet tas renginys neįvyko dėl finansinių sunkumų, kuriuos patiria ne tik Lietuvos žmonės. P. Ciešla dalį savo kūrybinių sumanymų vis dėlto įvykdė – parengė parodą Dzūkijos nacionalinio parko Lankytojų centrui, kurią organizavo ir šių metų birželio 3 dieną „Šalcinio“ svetainėje atidarė šio centro vedėjas Algimantas Černiauskas. Taigi ketinu rašyti ne tik apie parodą, bet ir apie jos autorių – fotomenininką, fotografijos mokytoją Piotrą Ciešlą, išimlėjusį vakarinio Bugo slėnį ir jį supančius miškus – Melniko (Mielnik) žemę Palenkės vaivadijoje, buvusiose Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės žemėse.

P. Ciešla Bugo pakrantėje įsigijo sodybą ir kiekvienu metų laiku fotografuoja, anot jo, magišką, užburiantį kraštovaizdį, ta savo meile dalydamasis su fotografijų albumo „Melniko žemė“ ir tos knygos pagrindu rengiamų parodų žiūrėtojais. Knygos ar foto parodų pavidalu išreiškiama meilė yra kur kas išraiškingesnė nei rodoma kompiuterio monitoriuje, koks bebūtų meniškas spalvotas vaizdas, kuris skleidžiasi to modernaus *vaizduoklio* (taip mūsų kalbininkai sulietuvino žodį *monitorius*) tinkle.

Bugas savo platumu ir ilgumu prilgysta mūsų Nemunui. Ir abiejų šių upių pakrantės, jų gamta yra labai artimos. Stebėti Melniko žemę – tai regėti ir uostyti Bugo slėnio miškų ir pievų gėles, matyti, kaip nuo tarpumiškių laukuose pralekiančio vėjo siūruoja javai, kaip nuo laiko naštos vis labiau krypta senų kapinaičių tvoros ir pro seną beržą su jo žievėje išrašytais juodmargiais hieroglifais vingiuoja keliūkštis, vedantis į Radzivilovkos (Radzivilowka) kaimelį. Ir, žinoma, gėrėtis saulėtekiais ir saulėlydžiais, išpuoštais čiurlioniškų debesų graviūromis. Juk jie P. Ciešlos fotografijose visai tokie pat, kokius

Rytmečio migla

matome Merkio ir Nemuno pakrantėse, kai saulė kyla virš rausva spalva nusidažiusių miškų arba leidžiasi į tamsmėlynas pušynų gelmes.

Gal todėl lenko Piotro Ciešlos fotografijų pagava tokia stipri, kad gamtos dvasia labai artima dzūkiškam peizaui. Melnikas ne taip jau toli nuo Pietų Lietuvos. Tas pats istorinis Melnikas, kuriame nuo XI a. pradžios stovėjo pilis. Nuo XIV a. iki 1569 metų jį priklausė Lietuvos valdovams, kurie joje dažnai buvavo. Melniko pilyje 1501 metais, vadovaujant Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui Jogailaičiui, vėliau tapusiam ir Lenkijos karaliumi, buvo pasirašyta sutartis, kad abi valstybės nuo tos akimirkos tampa Dviejų Tautų Respublika. Sutarties aktą patvirtino atskirai: lenkai Varšuvos seime, o lietuviai, keliolika LDK Ponų Tarybos narių – Palenkės Melnike. Ta sutartis Lietuvai reikė pralaimėjimą (tai suvokdami kai kurie Lietuvos didikai iš Lietuvos Ponų Tarybos dar ilgai po to priešinosi šiam susitarimui). Bet istorijos rato nepasuksi, dabartyje bandoma ieškoti bendrų tarpusavio pasitikėjimo ir supratimo ženklų. O kas geriau, nei gamta ir kultūra, gali suartinti tautas ir žmones bičiuliškam bendradarbiavimui.

Tokios mintys sukosi galvoje, kai

Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepelių gamtinio rezervato Merkinės lankytojų centro parodų salėje apžiūrėjau P. Ciešlos parodą „Melniko žemė“. Kaip jau minėjau, ekspoziciją atidarė žinomas Lietuvos fotomenininkas, Lankytojų centro vedėjas A. Černiauskas. Atidaryme dalyvavo pats parodos autorius su žmona Danusia, jų bičiulė, P. Ciešlos mokinė japonė Akiko. Dzūkijos nacionalinio parko direktorius Eimutis Gudelevičius lenkų fotomenininkui ta proga įteikė puikų Nacionalinio parko darbuotojų parengtą fotoalbumą „Didžiosios girios paslaptys“. Iš mažosios parodų salės į šį jaukų susiejimą prie fotografijų, išryškinančių Bugo vandenų platininį švytėjimą, romantiškus Melniko apylinkių saulėtekis ir purpurinius saulėlydžius, romiai žvelgė liaudies dailininko, vargonininko Jono Gregoravičiaus liaudiškoji tapyba ir keramikės Rūtos Indrašiūtės asočiai. Šie nuolatinės ekspozicijos kūriniai – Merkinės apylinkių meno perlai...

Atrodė, kad į šią Lankytojų centro parodų salę persikėlė nuotaika iš pasivaikščiojimų Merkio pakrantėmis, kur vasara sumiša su pavasariu kone pusę gegužės ir pusę birželio siautė visu pajėgumu. Nespėjančiose nuo birželio liūčių išdžiūti užlieja-

mose pievose besibaigiančiam pemių klykavimui ir vieversių giesmei akompanuoja griežlių dzeržgimas – lyg kas gremžtų prisvilusį puodą. Dzūkai griežles vadina džergočiais. Žydi ir raustančias uogas atslaimuose nokina miško žemuogės, tuoj pasipils čiobrelų šviesaus violeto kilimai, o smėlynuose sugeltonuos papurgalviai šlamučiai. Tarp aštrių dagių ir sidabrinųjų pelynų kur ne kur spindi, anot Renatos Šerelytės, dangiškai mėlyni neužmirštuolių kristalai. Saulėtekiai žaižaruojantis rūkas kvepia būsimomis avietėmis, o kruvinai raudonos saulėlydžių paletės žada smarkų rytdienos vėją. Perkūnijų prisotinti debesų karavanai įrėmina dienovidžio dangų. Vasara grumiasi su pavasariu, jos kaitrų pietietišką lepnumą keičia šiaurys, atgindamas juodus debesis, iš kurių pabyra balti krušos perliukai, gąsdindami pasiruošusias pažysti laukines erškėtrožes... Tuoj, švytuodama šienpjovių dalgiais, atžvangės šienapjūtė, ji negailestingai pakirs Joninių, arba Rasos, kupolių, raudonųjų dobilų galveles, nužudys baltų dobiliukų meilę ilgaliemenėms smilgoms...

Pats laikas ir pati vieta apmąstymams apie Piotro Ciešlos meilę sena-

Nukelta į 5 psl.

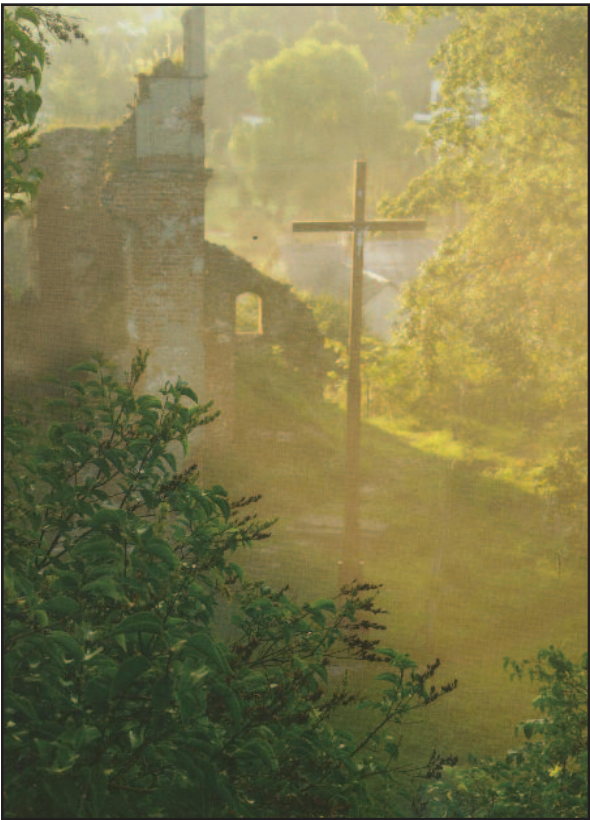

Po vasaros audros

Kapinių koplytėlė

Atkelta iš 4 psl.

Bažnyčios griuvėsiai Pilies kalne

jam Bugui. Jo fotografijos, paryškintos varine sepija ar švytinčios kobalto žaluma, cinoberio raudonu ar tamsrudžio kadmio spalva leido tiesiog fiziškai pajusti nuostabią žmogaus ir gamtos vienvovę, jų abiejų darną, kai žmogaus akys ir siela išsisi, skendėdamos melzganų miškų toliuose, paslaptingose upės užutėkių sietuvose, virš kurių palinkę skulptūriškai išsirangę žilvičiai. Debesys plaukia saulės ir vėjo diktuojamu ritmu, per audrą juodos grėsmės pavidalu pakibdami viršum Bugo.

Piotro Ciešlios knyga ir paroda sumanyta panašiai, kaip Kristijono Donelaičio poema „Metai“ – pagal metų laikus. Tik fotografas audžia tokį siužetą, kuriame žmogaus buvimas tik numanomas, bet jis nėra tik mandagus prašalaitis ar akylas stebėtojas. Su visa aistra jis puola į gamtos glėbį, šlovindamas jos atgimimą, žydėjimą, rudenišką brandą ir žiemišką tylą. Visus keturis metų laikus foto menininkas fotografuoja iš to paties taško – nuo kalvos virš savosios sodybos, kuri lyg salelė skendi medžių vandenynė. Pro medžius žiba dangaus atspindžius godžiai gaudantis Bugas, o tolyje mėlynuoja neaprepiamos girios... Gandrai tupi savo lizde, susikrautame ant mažo namelio, greičiausiai malkinės, stogo. Jie – žmogaus gyvenimo palydovai, rudeni išskrendantys, kad vėl sugrįžtų, lyg malonę kartodami metų ciklo ratą, prasidedantį pavasariu.

Ištvinę pavasario vandenys atspindi Bugo pakrantės medžius ir melancholiškai besileidžiančią saulę. Fantastiškas rytmečio rūkas su vieniša valtim užutekyje skendi melsvoje tyloje. Plukių baltieji žvaigždynai miško aikštelėje. Akmenuoti keliukai per neužmatomus javų ir žolynų laukus bei šešėliuoti takai, blyksintys saulės atšvaitais tankiuose ir slėpininguose eglynuose. Milžiniška pušis, užgožusi visą dangų...

P. Ciešlia tiesiog groja panoramų ir iš aplin-

Gandralizdis žiemą

kumos išplėštų stambių planų kontrapunktais. Kolytėlės, pasiklydusios tame gamtos giedojimo chore... Bažnyčių architektūros fragmentai. Ir bresantys javai, žadantys sotų vasaros derlių. Tai – pavasaris...

Vasara taip pat pradedama fotografuoti iš to paties taško – tas pats malkinės stogas su gandrais, dabar jau maitinančiais savo vaikus. Gyvybinga, sodri vasaros spalvų paletė.

Ruduo... gandalizdis tuščias, laukai ištuštėję, rūkai jau ne viltingai melzgani, o prinokusių varpų spalvos, pribarstyti smulkių voratinklių, apkibusių kiekvieną augalo šakelę. Ir Bugo veidrodyje atspindintys medžiai jau meta tamsžalius šešėlius. Miško medžiai milžinai su nukarusiais žilų samanų ūsais. Varinė ištuštėjusių pievų ir nupjautų ražienų spalva.

O štai ir žiema – namelis su apsnigtu gandalizdžiu ir apšarmojusiais medžiais tarsi priartėja prie pat žiūrovo akių... Didžiulis išbalusios saulės diskas kabo virš vandenų, dar nespėjusių pasidengti perregimu ledu. Mėlyni ilgi šešėliai, krinantys ant sniego nuo medžių kamienų, apnuogintų ir sustingusių šalčio karalijoje. Begalinė miško baluma...

Reikia mylėti, reikia iki skausmo branginti tą savo numylėtą kraštą, kad per fotoaparato akį išgiedotum jam tokią ilgesingą – ir linksmą, ir gaudžią melodiją. O ką tai reiškia? Tai reiškia gyvenimą su gamta ir gamtoje... Apie tą grįžimą, kurį aprašė Henris Davidas Toro (Henry David Thoreau) savo „Voldene“. Apie grįžimą gamton ir gyvenimą joje nuolat rašo ir nepailstantysis mūsų gamtos metraštininkas Henrikas Gudavičius, kurį būtų galima pavadinti lietuvišku Prišvinu. Beje, jis gyvena ne kur nors kitur; o Dzūkijoje, netoli Liškiavos ir Panaros, šalia Vilkiautinio, kur gamta ir žmonės moka bendrauti ir tarpusavyje, ir su gamta.

Pavasario vandenys

SIGITAS GEDA

VASARA

Iš balų žydinčios nostalgijos pro aukštus mėnesio vartus nešei namo bruknes ir spalgenas ant rankos, kryžium sulenktos... Praeidamas pro ankštą kiemą, girdžiu šunis ir pagaliau rugiagėlių priskyniau žiemai, tegul žydėti nepaliaus geltonos debesylų šluotos, usnis raudona, lyg kada pasaulio teismui vainikuota... O juosta vieškelio balta sugrįžti broliui... Prisiminęs aš atsisėdu ant tvoros, ir dvokia šunmečių tėvynė, ir tuos senuos, alsiuos garuos imu užuosti saldų kvapą kadaise mirusių... Einu, palaušiu alksnio lapų, pabersiu saują pelenų. Atsėlins vakaras – skala, kuri senovėje susmilk, pelė atbėgo dar, kvaila, žemėtais rūbais apsivilk. Kažkas išleido paršiukus, ir plonas pratisas žviegimas, kol kamarėlėje jukos, seniai raugintos, kvapas imas, tamsoj man nekvepia gėlė, tiktai dangus geriau matyti, ir mėnuo tarsi vėgėlė primins primins pasaulį didį – –

Lygumų, akmenų ir retų muziejų kraštas

Pažintinis turas po Žemaitiją

Pirmoji stotelė: legendomis apipinta Betygala

Laimutė

Vasiliauskaitė-Rožukienė

Šio krašto pavadinimas gimė ilgai plaukiant Dubysa ir pasiteiravus: Bet y (jau) galas? Manoma, kad tai lietuviškiausias ir vašingiausias miestas Dubysos regioniniame parke. Gyvuoja nuo IX a., tik tai kol kas neužfiksuota istoriniuose šaltiniuose – Norgėliškių kaime Vieviršės upelyje ir Ugioniuose rasti IX–XI tūkst. pr. Kr. kovos kirvukai bei fosilijos. Čia gausu piliakalnių (Vaškutė, Alkalnis, Perkūnkalnis), vaidilučių, deivių takai, žynkapiai, šaltiniai – pagonių akys. Būtent čia krivių krivaitis Gintautas užgesino paskutinę aukuro ugnį. Neatsitiktinai prie Betygalos bendruomenės namų alyvų ir aukuro pasitinka basos apie tėvynės legendas ir dievus galingus deklamuojančios vaidilutės. Jos vaidina ištrauką iš kunigo Jono Snaigės poemos „Paskutinė vaidilutė“. Prie namų pasitinka seniūnas, bendruomenės pirmininkė ir nariai su duonos kepalu.

2014 m. Betygalai oficialiai sukaks 760 metų. Atstatytiems Europos Sąjungos lėšomis (300 000 Lt) Betygalos bendruomenės namams – maždaug 100 metų. Jų senovinio stiliaus baldai – krėslos, stalai, taburetės, indaujos – iš natūralaus uosio, autentiškos grindys, rankų darbo užuolaidos, meistro statytas židiny. Apžiūrime senovinę duonkepę su visa įranga – duonkubiliu, liže, žarstekliais ir skrynja miltais. Tai įeina į edukacinę programą „Duonos kelias“. Mus pavaišina pagal senąsias tradicijas iškepta duona. „1922 m. statyti namai, anksčiau čia buvo valsčius, šiame kambaryje vykdavo šokiai, duonkepį pastatė prieš porą metų, – sako vyriausia šeimininkė. – Duonelė, kepta namuose, pati gardžiausia. Ko reikia jai iškepti? Raugo, ruginių (juodų) arba kvietinių (baltų) miltų. Iš vakaro užmaišom raugą, minkom, dvi valandas pečius kūrenas, dvi valandas keпам“.

Pagal „Arbatos kelią“ patenkame į arbatos džiovimo kambarį. Čia ant didelio stalo paberti įvairiausi matyti (ramunėlių, melisos) ir nematyti žiedeliai, pvz., šermukšnių. „Einam su

vaikais į piliakalnius, renkam, laikom terbelėse. Ateity mišinukus daryt planuojam, kad arbatos puodely augalai nesipyktų. Kai surenkam kolekciją arbatžolių, duodam vaikučiam atspėt. Dažnai čia renkamės, susėdam arbatos išgert duonos kambary. Jei per savaitę neužsukam į bendruomenės namus, – ilgesys“, – pasakoja atsakinga už arbatos kelią.

Antrame bendruomenės namų aukšte – muziejus, rengiamos ir vietinių meistrų parodos. Tąkart apžiūrėjome medžio drožėjo Kazimiero Smilgevičiaus „Prakalbintą medį“. Sveitainėje, kurios sienas puošia fotografijų paroda „Raseinių krašto senosios sodybos“, buvom pavaišinti bandelėmis su lašinukų, varškės įdara, stikliuku su uoga. Pagirtina, kad bendruomenės veikloje aktyvūs ne tik mokinukai (šiame jie patys kepė kūčiukus), moterys, bet ir vyrai. „Esu tik valytoja,“ – sako Emilija, pasipuošusi tautiniais rūbais, pačios nerta prijuoste. Kitų moterų drabužiai irgi pačių ar močiučių siuvinėti. Bendruomenės namų misija – ne tik kalbėti, bet ir puoselėti tradicijų tąsą.

Betygalos aikštėje stovi dviejų kryžmų Tautos kryžius, statytas dailidės Jurgio Kaminsko 1928 m., Lietuvai minint savo Nepriklausomybės dešimtmetį. Sovietmečiu kryžius buvo numestas į Dubysą, tačiau žmonės po kelių dienų jį surado ir atnešė į bažnyčią. 1989 m. jį atstatė Raseinių rajono tautodailininkai Juozas Graubauskas ir Ričardas Ramanauskas.

Betygaloje – vienas iš nedaugelio Lietuvoje sovietmetį atlaikiusių Vytauto Didžiojo paminklų, statytų 1930 m. šaulių rūpesčiu (restauruotas 1981 m.). Skulptoriui Petriui Aleksandravičiui tuo metu tebuvo 24 metai, tai buvo jo diplominis darbas.

1890 m. bažnyčios šventoriuje statytas kryžius išliko iki šių dienų, nors pati bažnyčia sudegė 1914 m. ir atstatyta tarpukariu. Joje yra ypatingų meno dirbinių, pvz., Broniaus Pundžiaus (kuris iškalė Puntuke Dariaus ir Girėno atvaizdus) darbo pagrindinis altorius.

Betygaloje yra labai švarus (be nitrų ir nitrų) Šv. Jono šaltinis, turintis gydomųjų galių, dar vadinamas Maironio šaltiniu, netoliese Pilkalnio kapinėse palaidoti Maironio tėvai

Betygalos bendruomenės namai

L. Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotraukos

Betygalos bendruomenės namų pirmininkė Gema supažindina su Kazimiero Smilgevičiaus paroda „Prakalbintas medis“

(Mačiuliai), seserys, giminės. Kažkada prie šaltinio pasirodė Švč. Dievo Motina. Nuo senų laikų jo vandeniu gydė žmones „su supykusia psichika“. Galbūt pabuvę tokioje gražioje vaizdingoje ramybėje jie ir nurimdavę.

1592–1609 m. Betygaloje kunigavo Mikalojus Daukša. Čia jam dirbant dienos šviesą išvydo garsioji „Postilė“, nors ji nėra originalas, o laisvas vertimas, buvo lietuviybės stiprinimas. „Mokytojas, valia, įkvėpimas, išmintis“ – Mikalojaus Daukšos naujadarai. Betygaliečiai porina, kad lietuviško žodžio puoselėtojas mėgdavo sėdėti prie Vaškutės upelio, kur stovėjo klebonija. Netoliese esantis ažuolas vadinamas Mikalojaus Daukšos vardu, nežinia, ar jį sodino pats Mikalojus, bet niekas neabejoja, kad iš to laikmečio. Beje, Betygalos herbe irgi ažuolas, o 750 m. Betygalos jubiliejaus proga (2004 m.) Vieviršės pakrantėje pasodintas ažuoliukų parkas.

Pasak Maironio, iš savo senolių mokomės išminties, gėrio, gerumo ir grožio. Taigi truputis istorijos apie vašingumo tradicijas. 1890 m. elgetos Betygaloje privalėjo turėti jų elgetystę pateisinantį dokumentą – žetoną. 1901 m. liepos 24 d. šviesuomenės, dvarų savininkų – Dulevičių, K. Mačiulienės, M. Tiškaus ir kunigų J. Stankūno, P. Vasiliausko pastangomis įkuriamas „Draugija beturtėlių pašelpai“. Apie tai rašoma 1905 m. kovo 17 d. Peterburge leidžiamame „Lietuvių laikraštyje“ (Nr. 15) P. Vasiliausko straipsnyje „Dar apie elgetų (ubagų) šelpimą“. Po metų ten pat P. Vasiliauskas rašo: „Draugija rado už reikalingą ir naudingą daiktą

Betygalos bendruomenės namų Arbatos kambario kampelis

pastatyti namus, kuriuose pavargėliai – elgetos bendrai galėtų gyventi po tos bendrijos prieglauda“. Draugijos pirmininkas buvo Mockūnų dvaro ponas Vladislovas Dulevičius, kuriam ir pasisekė „išgauti administracijos daleidimą“ „išgavus Kauno administratoriaus Ragovyčios pasitikėjimą“ (citatos paimtos iš knygos „Betygala – per amžius gyva“). □

(Kituose numeriuose: apie pirmą pasaulįje aštuonratę važiuoklę Nemakščių technikos muziejuje *Muziejus*; didžiausią Europoje senovinių motociklų muziejų *Auksinio elnio sodyboje*, Kamanų gamtinį rezervatą ir jo modernų muziejų, Šiaulių šokolado *Rūta* muziejų, Energetinių labirintų parką)

Betygalos vaidilutės

Piotr Cieśla. Gandralizdis pavasarį

ELENA

Romualdas Granauskas

Prieš pat temstant Skridailienė išėjo į kiemą suvarinėti vištų. Ir Rokienė savo kieme tą patį bedaranti. Abi ši pavasarį buvo išsiperinusios viščiųų: Skridailienė – penkiolika ir Rokienė – penkiolika.

– Rokien! – šūktelėjo per daržą. – Ar tavo dar nė vienas nenugaišo?

– Kad ne!

– O aš šįrytais jau radau vieną!

– Nenorėk, kad tau ir rudenį tebebūtų penkiolika! Lai dešimt – ir tas gerai!

Skridailienė uždarė tvartelio duris, pasisuko eiti, o kieme bestovinti aukšta jauna pana. Su rudu lagaminu vienoj rankoj, su mėlynu krepšiu – kitoj.

– Ar čia gyvena Skridaila? Vaclovas?

– Antai ateina.

Priėjo Skridaila, irgi nepažino. Kai išsiaiškino, kas čia tokia, pakvietė paną į trobą.

Besanti Skridailos pusbrolio duktė, todėl Skridaila jai kaip ir dėdė, tiktai antros kartos. Abu Skridailos jau seniai ir užmiršę buvo tą savo pusbrolį. Dar keturiasdešimt devintais išvežė į Sibirą, dvidešimt metų praėjo, o ir šiaip tokių pusbrolių geriau buvo neatsiminti. Išvežė į Sibirą – ir išvežė, dabar miestelyje gyvena vieni neišvežtieji. Buvo girdėjęs, kad vienas kitas jau ir pargrįžta, bet savo akimis dar nė vieno nebuvo regėjęs.

– Sėskitės prie stalo, – Skridailienė graibėsi sau už nugaros, rišdama kitos prijuostės raištelius, – ne tos, su kuria buvo kieme. – Aš kiaušynės prakepsiu, ką aš kitką? Ar valgysi su lašiniais?

– Valgysiu.

– Dabar jaunosios nenori su lašiniais, ojoj, pigūras saugoja.

– Aš nesaugoju. Viską valgau.

– Tėvai, nesėdėk čia, akis išvertęs! Pats žinai!

– O tu paveizėk! Gryna Mikalina! Duktė o duktė! – atsistojo ir išėjo į kitą kambarį atnešti to „pats žinai“.

Skridailienė paaiškino:

– Jaunas būdamas varvino seilę į tokią mokytoją. Dabar katra tik jaunesnė, katra tik dailesnė – visos anam mikalinos.

Kai jau buvo susėdę prie stalo, bet dar nevalgė, Skridailienė ir kėdėje paeržėjo, ir šioks toks kaltumas balse pasigirdo:

– Niekaip negaliu atsiminti, kuo esi vardu...

– Elena.

– Vo – vo! – atsitiesė nuo stalo Skridaila. – Kaip ir motina!

– Motina buvo Natalija.

– Teisingai! – Skridaila nė kiek nesumišo. – Ar bėr gyva?

– Jau devyni metai kaip mirusi.

– Kad tėvelio nebturi – žinojom. Gavom laišką... – Skridailienė nutaisė liūdną balsą, žiūrėjo į stalą.

– Ar beturit tą mamytės laišką?

– Kas tau! Kas tau! – Skridailienė staiga sumojavo rankomis. – Sudeginom lig perskaite!.. Bugščiausi buvo laikai!..

Tėvą nuo jų atskyrė iš pat karto. Jas ištrėmė į Irkuto kraštą. Buvo didelis kaimas prie didelės upės, ten ji augo. Gerai, kad gyveno dar penkios lietuvių šeimos, glaudėsi, spaudėsi į krūvelę. Vienos jodvi gal nebūtų nė išgyvenusios. Tame kaime Elena baigė septynias klases, o paskui Irkuto internate – likusias. Universitete studijavo anglų kalbą, atidirbo pagal paskyrimą dvejus metus, dabar jai vasaros atostogos, atvažiavo pasižiūrėti į Lietuvą.

– O iš kur taip gerai moki žemaitiškai?

– Iš mamytės. Bet čia mano didelė bėda. Lietuviškai nemoku nei skaityti, nei rašyti.

– Ir nemokėk! Kam tau ten Rusijoje reikia?

– Kad aš noriu pasilikti Lietuvoj.

– Ar pas mumis?.. – išsigando Skridailienė. – Mes tai jau tikrai negalim!

– Ne, ne! Rasiu darbą – rasiu ir kame gyventi.

– Miestelyje jau yra anglų kalbos mokytoja.

– Man nesvarbu – miestelyje, man svarbu – Lietuvoj.

– Nuuu... Lietuvoj... Kame nors gal ir rasi.

– Nežinau nė nuo ko pradėti. Gal nuo švietimo skyriaus?

Nukelta į 8 psl.

Gelbstintys žmogiškumą šventieji

Renata Šerelytė

Romualdas Granauskas. *Šventųjų gyvenimai: novelių apysaka*. – Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013

Perskaičiusi R. Granausko „šventuosius“, prisiminiau Jokūbo Voraginiečio „Aukso legendą“, galvodama, kokios paralelės ir žmogiškieji jausmai jungia daugiau nei per tūkstantmetį nutolusius personažus ir kas šventąjį skiria nuo didvyrio. Kodėl didvyris, herojus toks artimas ir totalitarizmo ideologijai, ir vartotojiškam kapitalizmui, pagaliau net romantizuotai tautos istorijai, o šventasis višados lieka tarsi paraštėse, tarsi už žmogiškojo laiko ribų. Didvyriui priskiriama drąsa, jėga ir bravūriškas brutalumas, taigi – akivaizdus „kūniškumas“, be raumenų masės jis kažin ar išgelbėtų pasaulį. Šventasis pasaulio negelbsti, jis gelbsti žmogiškumą, nuolankiai ir oriai, aukodamas šiam tikslui ne tik savo „raumenų masę“, bet neretai ir gyvybę.

Tokie ir R. Granausko „šventieji“ – gelbstintys žmogiškumą. Tyliai ir ramiai pasitinkantys „ciesoriaus kareivius“ ir susitaikantys su kankinystės vainiku. Kaip autoriui pavyksta pasiekti tokio įtaigumo, kai kiekvienas sakinyš įsminga kaip strėlė, pasiekusi taikinį, nė vienas neprašliuožia paviršiais, kai savo vietoj kiekvienas jaustukas, o žemaitiškos tarmybės yra ne teksto pagardinimas, o būtinos struktūros ir kompozicijos detalės – to galbūt nežino nė autorius, nė kritikas. Gal to ir nereikia žinoti – nuo to niekas laimingesnis netaps.

Vienuolika knygos novelių – vienuolika nuo laiko patamsėjusių „šventųjų“ portretų, kuriuose galbūt būtų galima išskirti tam tikras „kūniškas“ detales, apibūdinančias veikėją: Paulina – „baikšti, smulki, šviesių plaukų, kažkuo panaši į pavasarinę ožkelę“ (p. 7), Pilimana – didelėmis šiurkščiomis rankomis, išvartančiomis vaistininkienės servizus, o tokiomis meilėmis kiekvienam gyvuliukui, mokytoja Mikalina – geltonais, ajerais kvepiančiais plaukais, kurių kvapą prisimins jos mokiniai. Ir nežinau, sąmoningai ar nesąmoningai autorius nukreipia kiekvieną personažą į jo kankinystės sritį: į gilų šulinį (Paulina), į tamsų eglyną (Pilimana), į NKVD rūšį (Mikalina) – į tamsą, sužėrinčią aštriai, skaudžiai ir nepakeliamai ryškia kankinystės šviesa, kuri jamžins ir išlaikys iki laikų pabaigos tai, ką gynė šios paprastos moterys: meilę, orumą, ištikimybę, atmintį. Tai paradigmos, ateinančios ir iš anksesnės autoriaus kūrybos – nuo pat ankstyvųjų apsakymų, nuo „Jaučio aukojimo“ ir „Gyvenimo po klevu“, kuriuose išreikštas genties, giminės, tautos būties, buvimo pagrindas – tiesos ir garbės leitmotyvas, jo gynimas nuo priešo, kuris, atsinešdamas „svetimus dievus“, grasina genties gyvasčiai. Ir senasis karžygiškumas, kovinė genties dvasia iš šių paradigmų susiklosto visai kitokia, nei ideologizuoti, vadovėliniai didvyrstės modeliai – jis glaudžiasi daugiau prie šventųjų, o ne prie herojų paradigmos, prie kilnumo, o ne garso, prie garbės, o ne prie tuštybės. Ši paradigma įstabiai paprastai išsiskleidžia „Šventųjų gyvenimuose“ ir savo struktūra: iš pradžių eina trys novelės apie tris „didžiąsias“ šventąsias (Pauliną, Pilimaną ir Mikaliną), vėliau kalbama apie „mažuosius“ – tarsi netyčia, nesąmoningai nukentėjusiuosius „šventuosius“ (novelės „Bronelė“, „Liūdnosios upės“, „Zidorius“), toliau – apie kartos po „šventųjų“ gyvenimą („Elena“ – treminio duktės grįžimas, „Augustinas“ – milicininko sūnaus, „Gerda“ – pirmininko vaiko drama), ir galiausiai šmėsteli netgi „ciesoriaus kareivių“ – buvusių stribų šiuolaikinio gyvenimo vaizdelis („Šv. Stanislovas“) ir užbaigiama novele „Jedzė“, kurioje švyti paprastos ir doros moters atminimas, paliudijantis negailestingo laikmečio šventumą – žmogiškumo kibirkštėlę.

Jeigu dar pridėtume tai, ką šiame Granausko kūrinyje būtų galima pavadinti kūrinijos kančia (ypač ryškiai atskleista novelėse „Šv. Pilimana“ ir „Zidorius“), turėtume užbaigtą šventumo paradigmą. Juk genties garbė ir karžygiška giminės dvasia neleistų užmiršti nei žirgo, nei šuns, nei ažuolo, nei upės, visų tų dalykų, be kurių žmogiškumas būtų vienišas. Gal todėl treminio dukrai Elenai pievose ir pasirodo tėvo galva kaip didžiulis ažuolas, išprotėjusiai Bronelei akmenukai virsta vaikais, ir jinai juos nešiojasi nosinaitėje, o tuja prie vartų stovi kaip Jedzė ir laukia pareinančio Šimkaus.

Kadangi paradigma apima ne tik šventųjų, bet ir nusidėjėlių gyvenimo ribas, novelėse „Augustinas“ ir „Šv. Stanislovas“ autorius sausai ir, regis, pilkai (o iš tiesų – preciziškai ir negailestingai) pavaizduoja dviejų senų stribų kasdienybės akimirką ir papasakoja talpią vieno milicininko gyvenimo istoriją. Štai citata iš pastarosios: „Kai mirė nuo kažko Narvilienė, jis ramiai toliau gyveno jos troboje, ramiai sulaukė pensijos, sulaukė laisvos Lietuvos paskelbimo, o treji metai prieš mirtį buvo parsivedęs net visai dar nieko motrišką“ (p. 100). Nežinau kodėl, bet šitas sakinyš nukrečia: svarbus atrodo ir du kartus pakartotas žodis „ramiai“, ir jau „neramus“ laisvos Lietuvos paskelbimas, o prieš mirtį parsivesta moteriškė – apskritai metafora. Milicininko gyvenimas ir jo darbai neleidžia tikėtis kitokios šios metaforos prasmės, kaip paslėpto cinizmo ir giliausios nepagarbos žmogiškumui – jokios atgailos nejutimo. O štai stribo, ketinančio eiti ir prišikti į partizanams statomo paminklo duobę nugriuvimas lygioj vietoj – jau ir savotiškas metafizinio atpildo ženklas. Gal nebūtų metafizinio, jei stribui nenubirtų ašara. Draugelis pamanė, kad nuo skausmo užsigavus, bet ką gali žinoti?.. Gal užgautas ne tik kojos kelis? Kas, autorius palieka spręsti skaitytojui. Kaip ir tai, ar tikrai ramus yra milicininko laukimas – pensijos, nepriklausomybės, atpildo... nes juk atmintis, meilė, kovos, tegu ir nelygios, orumas ir garbė yra išsaugota. Papilkusių nuo laiko, amžinybėje švytinčių šventųjų dėka.

Literatūra ir menas, 2013 birželio 21 d.

Kultūros kronika

2013 06 26 – 2013 06 30 Vilniuje, Litexpo rūmuose vyks tarptautinė šiuolaikinio meno mugė „Art Vilnius’ 13”. Tai didžiausias vizualiųjų menų renginys, per pastaruosius dvidešimt metų vykęs Baltijos šalyse. Mugėje prisistatys 50 žinomiausių meno galerijų iš Lietuvos ir užsienio. Žiūrovai turės galimybę susipažinti su daugiau nei 500 menininkų kūryba. Be tapybos, grafikos ir skulptūros darbų iš viso pasaulio, veiks didelio formato skulptūrų, objektų ir instaliacijų paroda TAKAS, vyks edukacinės programos vaikams, jaunimui ir suaugusiems, paskaitos, filmų ir video programa, akcijos, performansai. Bus galima susitikti su menininkais ir keliauti po ekspozicijas su gidu.

2013 06 12 – 2013 07 06 devyniose Vilniaus miesto meno galerijose bus rodomas dešimties parodų ciklas „KŪNAS. Lietuvių grafika 1980–2013.” Trisdešimt trejų metų laikotarpis aprėpia tris grafikų kartas: modernistines tendencijas, postmodernius bruožus, asociatyvias reikšmes. Dešimt ekspozicijų atskleidžia plačią stilių ir raiškos panoramą – nuo dekoratyvių iki ekspresyvių formų, nuo archajiškos iškiliosios spaudos iki giliaspaudės, ploščiaspaudės, trafaretinės spaudos variacijų. Greta naujausių estampų pristatoma ir nemažai kūrinių iš Lietuvos grafikos aukso fondo – kiek primiršti ar pirmą kartą rodomi lakštai šiandien suskamba naujai.

2013 06 22 Vilniuje, Gedimino prospekte, vyks tradicinis Žolynų turgus, seniau dar vadintas Raganų turgeliais. Tai viena iš įdomių senojo Vilniaus tradicijų, kai likus kelioms dienoms iki Joninių, į Vilnių suvažiuodavo aplinkinių vietovių žolininkės, kurios pardavinėdavo savo vaistažoles ir mokydavo, kaip reikia panaudoti jų galią. Šiemet lankytojų laukia žolininkės ir būrėjos, vaistažolių ir kitų sveikų produktų bei tautodailės dirbinių mugė, teatralizuota pirtis, turgaus personažai, „Visai nepriklausomas vienuolių teatras”, „Svirplio radijo” meninės pramoginės laidos Jonams, gamtos mylėtojams, žvejams, medžiotojams, sveikuoliams, netekėjusioms merginoms, vaikams ir ne vaikams. Šalia tradicinio lito kursuos ir Žolynų turgaus pinigais – Jonpinigis.

Elena

Atkelta iš 7 psl.

– Ne nuo švietimo! – Skridailienė pasidėjo alkūnes ant stalo, pasilenkė į priekį. – Klausykis, aš tau gerai patarsiu. Tu rytoj pat važiuok į rajoną, tiesiai pas partijos sekretorių. Ir viską pripažink! Taip ir taip, esu iš išvežtųjų, bet abudu tėvai jau yra mirę, nebturiu su anais nieko bendro, pati jau esu tarybinė, vaikus mokysiu tarybiškai, dideliai stengsiuos, žodžiu, sakyk viską, ką reikia. Sugraudink širdį. Esi jauna, daili, turėtum sugraudinti. Nepadoru sakyti, bet mūsų sekretorius yra palinkęs prie dailių.

Elena nustebusi žiūrėjo į abudu.

– Ar esi komjaunuolė? – paklausė Skridaila.

– Iš kur būsiu?

– Mes savo Ziną jau nuo keturiolikos metų užrašėm. Jaunam žmogui tas yra dideliu daiktu. Bet ana ir pati norėjo.

– O kame dabar yra jūsų Zina?

– Pačius aukščiausius mokslus eina.

– Maskvoj?

– Ne, Vilniuj. Aukštojoj partinėj mokykloj! Vo!

Skridailai pasirodė, kad Elena ne visai suprato tokio aukštojo mokslo aukštumą, ir jis paaiškino:

– Ten ne į kokius tatai inžinierius ar daktarus moko, o už karto – į didelius viršininkus!

– O jei dar vyrą viršininką gaus, – pridūrė Skridailienė, – gyvens pupą už ausies užmetusi!

Elena buvo pavargusi, taip pavargusi, kad Skridailų balsai besigirdėjo kaip iš kito kambario, o jie patys atrodė lyg sumažėję, lyg sėdintys daug toliau nei kitoj pusėj stalo.

– O kaip radai mus? – pasiekė Elena Skridailienės klausimas.

– Beeinanti motriška su juodu šuneliu – ir parodė.

– Šimkienė Jedzė!

Elena matė, kaip staiga susirūpino abudu Skridailos.

– Ar klausė, iš kur esi, kad nežinai?

– Pasakiau.

– Dabar viskas! Rytoj visas miestelis žinos, kad pas mumis lankosi Sibiro tremtiniai! Jau dabar neužkiši.

Elena pasijuto dėl kažko labai kalta. Gal jai atsistoti ir tuojau pat išeiti?

– Sėdėk, nekrūpčiok, – Skridaila pastūmė arčiau taurelę. – Juk nevarysim naktį į lauką. O jeigu po teisybei, ar čia jau taip svarbu, kame dirbti? Rublis visur vienokio ilgumo. Esu girdėjęs, kad Sibire už tą patį darbą daug daugiau moka.

– Man ne rublis svarbu. Kiek mamytė yr pasakojusi apie Lietuvą! Dainos negalėjo išdainuoti iki galo. Apsipils ašaromis, užsigniaus balsas... Saulėlaidoj sėsis prie lango, veizės į vakarus: nieko taip nenorėčiau, kaip Lietuvoj bent numirti. Esu griežtai prisakyta parvežti kaulus ir palaidoti prie tėvų.

– Jėzusmarija!.. – Skridailienė šokosi nuo kėdės ir abi plaštakas sukryžiuo sau prie gerklių: – Gal jau dabar esi tuos kaulus čemodane parvežusi?! Tėvai! Tuoju pat nešk į kiemą!

– Nėr ten nė kokių kaulų, tik mano drabužiai šiokie tokie. Galiu dabar pat išeiti.

– Perbūk šią naktį, – leido Skridaila. – O kitaip dar didesnėmis kalbomis apsikelsim.

Anksti rytą Elena išėjo iš Skridailų. Vėl ta pati motriška varėsi į ganyklą karvę, tas pats šuniukas kudliavo iš paskos.

– Ar tiek ir tepabuvai pas gimines?

– Einu ant kapų.

– O kam tuos nėšius tempies? Tokius dideliausius?

– Nebenorėjo, kad palikčiau.

– Nu, žmonys! Nė daiktų neleido pasidėti! Palauk, aš karvę pririšiu prie medžio. Einam, pasidėsi.

Šimkienė dar ir arbatos išvirė. Šimkaus nepamatė, tas jau buvo išėjęs į darbą. Geroji moteriška nupasakojo Elenai, kurioj maždaug kapų vietoj palaidoti jos motinos tėvai, kurioj pusėj nuo miestelio yra Galkontų kaimas.

– Buvo, – pasitaisė, – dabar nebėra. Viens

pats ažuolas paliktas vidury laukų.

– Tas ažuolas mūsų kieme augo!

– Pagal tą gal ką ir atseksi. Kiek tau buvo, kai išvežė?

– Septintusėjau.

– Jau šį tą gali ir atsekti.

Senelių Elena neatsiminė, o tėvą – kada panorėjusi. Aukštas, stambus, plaukai tokie vešlūs, vis braukia su ranka aukštyn. Jo arklius, jo ilguosius ratus. Kiemą atsimeina: šulinio rentinį, kibiro šono blizgėjimą, kol supuojasi dar neišpiltas, dvi geldas prie šulinio: ilgą ilgą ir trumpesnę, gyvulius – prie ilgosios ir visokius paukščius – prie trumpesnės. Kiemo takus – kur koks veda, ir vyšnių žydėjimą. O ažuolo negali atsimiti viso, ryškiausiai – tik jo kamieno šiurkštumą ir giles ant žemės. Jų mažutes kepurėles! Tokias pilkas, su koteliu, lyg rumbuotai nertas iš pilkų siūlų. Vieną gilę motina rado ten, Sibire, jos drabuželio kišenėje.

Neapima atmintis ir to bendro trobesių išdėstymo, nesusidaro visų stogų vaizdas, nėra joje ir kamino su dūmais. Kaip tai galėtų būti? Nejaugi nėra žiūrėjusi į savo gimtąją vietą nuo žvyrkelio, nuo pamiškės, iš dirvų? Tikriausiai yra, tik mažai atminčiai tie vaizdai dar buvo per dideli. Išliko, kurie maži ir kurie pažėme. Gerai atsimeina, kaip atrodė darželio rūtos, į kurias per naktį lijo lietus, kaip katė sėlina pro jas, pakeldama ir pakratydama tai vieną, tai kitą leteną. Arba vištos snapas su prilipusiu vakarykštės košės gabalėliu, ir kaip ta višta, pakreipusi galvą, šluosto jį į raskilą.

Buvo pats vasaros gražumas, derlumas, visokumas, niekur tokio nebuvo gyvenime mačiusi. Kiekvienas kelio vingis, kiekvienos pievelės kampas buvo vis kitaip gražus. Krūmas, medis, žolės stiebas su žiedu, net kietis prie kelio, rodo,ėjo iš proto, nebetilpdami žieduose ir lapuose: štai, aš čia augu, štai, aš čia žydžiu, štai, čia visiems rodaus. Žinau, kad nuvysiu, žinau, kad nunyksiu, bet išbersiu sėklas ir kitos vasaros gražumui, ir visada vasaros čia bus vešlios, lapuotos, stiebuotos, visos šakos – žieduotos, visos atžalos stiebsis aukštyn kaip pašėlusios. Ir dabar, ir visados, ir per amžius amen. Tiktai gyvenkit, tiktai būkit, o mes nesiliausim lapoje jums ir žydėję.

Ir ten būdavo gražu vasarą, tiktai ten tas gražumas buvo vienodesnis, lengviau suprantamas akims, paprasčiau aprėpiamas.

Ją aplenkė keleivinis autobusiukas. Kodėl nesusiprato paklausti Šimkienės? Bet ne, nebūtų važiavusi. Šimkienė sakė – kokie keturi kilometrai. Norėjo eiti, norėjo žiūrėti į Žemaitiją, norėjo savo kojomis, savo akimis artėti prie to, į kur iš ten taip veržėsi motina, kur dabar eina pati, nors ir nežino, ar pajus, ar pajaus, ar supras, kad jau atėjo.

Suprato. Žvyrkelis bėgo tolyn ir tiesus, ir lygus, o iš abiejų pusių augo javai. Ji nežinojo, kokie čia javai – rugiai, kviečiai, miežiai, tik ne avižos; avižos augo ir ten, buvo mačiusi. Didžiulis laukas kairėj, didžiulis – dešinėj, ji dairėsi ažuolo viršūnės. Kodėl buvo įsitikinusi, kad jis turi augti prie kelio? Neaugo jis prie kelio, o kilo iš žemės pačiame viduryje kairiojo lauko, ir nebuvo palikta nei kelelio, nei takelio. – kaip nubris iki jo kamieno? Negalima braidyti po javus, tą ji žinojo, bet juk nesi paukštis, nenuskrisi oru. Norėjo nusiauti batelius, pasidairė, kur galėtų atsiremti, netoli besąs įkastas cementinis stulpas, nedidelis, bet aukštesnis už žmogų, ir skardos lakštas viršuje: „Galkontai”. Nejaugi čia kas nors išlipa, o kai išlipa – kur eina? Gal šiaip užrašė, lyg iš įpratimo. Ne dėl to, kad čia kam nors reikia išlipti, – dėl to, kad niekam nebereikia.

Nešina tais bateliais nubrido ažuolo link. Kaip bijojo kojos grumstų kietumo, kaip dūrė į padus! Bet juo arčiau buvo ažuolas – juo mažiau ką bejautė. Kai atsirėmė delnu į žievę – nebejautė nieko. Atsisėdo ant žemės, atsikolė nugara į kamieną. Sako, šitaip ažuolas suteikia žmogui stiprybės. Ji dar pasižiūrėjo iš apačios į šakas, jokios stiprybės nepajuto, buvo labai pavargusi ir mažai miegojusi.

Laikrodėlis parodė, kad ir pasnaudė ji tiktai pusvalandį. Nešina tais bateliais vėl nubrido atgal. Atsirėmė nugara į stulpelį, apsiavė, pakėlė akis į savo brydę. Iš ten, iš pat lauko vidurio, kilo aukštyn didelė tėvo galva ir žiūrėjo į ją. □